

Владислава Демецька

(Херсон)

УДК 81' 255+811.111

ПЕРЕКЛАДАЦЬКА АДАПТАЦІЯ РЕЛІГІЙНИХ ЛІНГВОКОНЦЕПТІВ У ПРОПОВІДІ ЯК ТИП ТЕКСТУ

Реальна робота перекладача із прагматичним текстом ставить його перед неодмінним вибором на користь найбільш прагматично орієнтованих виражальних засобів рідної мови. Саме тут для нього існує небезпека неточного вибору тих чи інших мовних елементів, котрі зумовлюють виникнення зон нерозуміння тексту або сприйняття його щонайменше як дивного, зрештою помилкового. Причиною цього можуть бути неточності під час трансляції культурем, а в нашому випадку реалій, символів, концептів та аксіологем. Принципові шляхи вирішення перекладацьких проблем, пов'язаних із текстами релігійного дискурсу, можуть бути позначені моделями перекладацьких адаптацій на прикладі текстів проповіді. Причому проповідь посідає середнє положення в шкалі прагматичних типів тексту.

Проповідь як тип тексту становить для нас інтерес із двох причин. По-перше, він реалізується як у писемній, так і в усній формах. Саме з огляду усної реалізації, яка відображає специфіку й публіцистичного стилю, в проповіді актуалізується її апелятивна функція, а відтак і прагматична спрямованість, оскільки цей тип тексту розраховано на сприйняття аудиторією. По-друге, сучасне перекладознавство зіткнулося з низкою проблем, що виникають під час перекладу християнських текстів у зв'язку з активізацією на території України діяльності іноземних протестантських місій (переважно із США). Вибір мовної й логіко-композиційної структури тексту проповіді значною мірою обтяжується використанням конфесіоналізмів, котрі демонструють різний ступінь збігу семантичних і культурно обумовлених значень, що пояснюється відмінностями термінології православ'я та західних деномінацій християнства.

Досліджуючи адаптацію проповіді, ми в першу чергу маємо враховувати специфіку аудиторії, яка буде сприймати даний текст. За умови, якщо аудиторія знайома із протилежною традицією або є групою фахівців (наприклад, студентів і викладачів богословських факультетів і т.д.), для яких провідною є обізнаність у конфесійних відмінностях, адаптація як тип перекладу втрачає актуальність і її місце по праву посідає репродуктивний переклад. Інакше кажучи, адаптація не відповідає меті спеціального перекладу. Однак, у випадку, якщо споживач не знайомий або мало знайомий із протилежною традицією, адаптація стає неминучим перекладацьким процесом, стратегічне завдання якого полягає в тому, щоб, з одного боку, зберегти культурну специфіку своєї традиції, водночас відтворивши прагматичний потенціал тексту, а, з іншого, - не допустити перекодування одного типу тексту в інший або одного дискурсу в інший. Тому, в статті ми розглядаємо модель адаптації тексту проповіді східнослов'янських традицій, розрахованих на неспеціальну аудиторію атлантичної (США) традиції.

Доцільним є розгляд способів адаптації в зонах інваріантних, а згодом варіативних ознак.

Інтегральною ознакою проповіді аналізованих традицій є згадування в сильній позиції тексту сакральних онімів. Різниця полягає в тому, що в проповідях атлантичної традиції перифраз на Отця й Ісуса Христа практично немає: *“God, Jesus Christ, Saviour”*, а східнослов'янські традиції використовують їх широкий спектр: *«Звершувач, Сама втілена Любов, Отець наш Небесний, Спаситель, Всевишній, Єдиний Бог, Триипостасний Владыка, Божественный Страдалец, Праведный Судия»*. Загальновідомо, що в православ'ї глибоко шанується Пресвята Богородиця, про що свідчить частотність реалізації перифраз у проповідях східнослов'янських традицій: *«Божая Матір, Пресвята Богородиця, пресвята Діва, Богоматір, Преблагословенна Діва Марія, Владычица Богородица, Царица Небесная, Матерь Божия, Пресвятая Дева Мария, Радость всех скорбящих, Небесная Мать»*. Оскільки текст проповіді розраховано на аудиторію, що не має

попереднього культурного досвіду або культурного фону, переклад сакральних онімів буде зрушуватися в бік елімінації. Що ж стосується імен Пресвятої Богородиці, то в протестантській традиції вся концептосфера Богородиці буде облігаторно елімінуватися.

Протестантська проповідь традиційно згадує святих апостолів Павла й Петра, а також біблійні персонажі переважно Старого Завіту. Стосовно інших антропонімів першого ряду в проповіді дозволяються цитати з посиланнями на автора Євангелія, а відтак, під час трансляції антропонімів першого ряду необхідне застосування дескриптивного перифразу, наприклад, *«за свідченням святого євангеліста Луки»*. Імена канонічних для православ'я святих при перекладі зазнають часткової десемантизації. Так, *«святий апостол Андрей Первозванный»* під час перекладу в атлантичну традицію редукується до зазначення власне імені – *Андрій* тому, що калька імені *Первозванный* є культурною лакуною. Можливий інший варіант – калька + дескриптивний перифраз, наприклад, *«Апостол Андрей Первозванный потому, что Иисус Христос призвал его первым»*. А у випадку зі *святителем Миколаєм, архієпископом Мир Лікійських* у процесі перекладу відбудеться часткова елімінація, оскільки атлантична традиція знає його як *святого Миколая*. Ця тенденція простежується в текстах митрополита Антонія Сурожського, проповіді якого, як відомо, було зорієнтовано на західну аудиторію: *«Мы сегодня совершаем память святого Иоанна Лествичника: святой Иоанн Лествичник так назван потому, что он оставил духовное руководство – «Лествицу» восхождения от земли на Небо»* [2, с.121]. Подібні перетворення необхідні й для передачі імен і найменувань негативних/позитивних біблійних персонажів. Швидше за все, під час перекладу антропонімів і біблійних реалій - *Лазар і Авраам, Закхей-митар, фарисей і митар* – необхідно вдатися до генералізації, що власне і є частковою десемантизацією [5].

В протестантських проповідях кількість релігійних концептів значно обмежена, у той час як у православній проповіді простежується висока

частотність функціонування і релігійних концептів, і гіпонімів до них. Тенденція вживання релігійних концептів в атлантичній традиції свідчить про те, що проповідь присвячено розкриттю певного і, як правило, одного концепту, гіпоніми до якого однополярні – або позитивні, або негативні. Наприклад, “*Calvary Cross*” – “*faith, atoning, baptism*”. Православні проповіді, зі свого боку, використовують декілька релігійних концептів, що, безсумнівно, збільшує й кількість гіпонімів із полярною оцінністю: «*Спаситель*» - «*исповедовать, истину, смерть, прах, бессмертная душа, жизнь, поминовение, молитвы*». Очевидно, що насиченість релігійними концептами проповіді зумовлює інформативну й емоційну «перевантаженість» тексту, чим робить його важким для сприйняття атлантичною традицією, що гранично призводить до негативного зворотного ефекту. Одночасно варто зазначити характерне для православної проповіді використання старослов’янських або архаїзмів, котрі в протестантській проповіді практично не припустимі й саме тому під час перекладу підлягають генералізації.

Церковні реалії мають в обох традиціях характер факультативних ознак. Проте, для перекладача передача східнослов’янських реалій становить якщо не труднощі, то проблему вибору між декількома способами перекладу. Обом традиціям властиве згадування *Св. Євангелія* або *Біблії* в цілому, а також свят *П’ятидесятниці* (або *Pentecost*), варіанти перекладу яких можна віднести до таких, що перекладаються за традицією та мають еквіваленти в обох мовах.

Відкритим для перекладача залишається питання про переклад в атлантичну традицію реалії *Свята Церква* – «*Свята Православна Церква, Церква Христова, Святая Православная Христианская Церковь*». По-перше, *Церква Христова* й *The Christ’s Church* виступають культурними омонімами. Поняття, що стоять за цими реаліями в конфесійних традиціях розрізняються й, відповідно, калька при перекладі в атлантичну традицію може нівелювати православну специфіку лексеми. По-друге, з метою уникнення додаткових

коментарів під час трансляції реалії *Свята Православна Християнська Церква*, доведеться вдатися до часткової десемантизації, елімінуючи частину реалії й, залишаючи словосполучення *Православна Церква* лише як варіант. І нарешті, варіант *Свята Церква* можливий за умови коментування релігійної цінності значення слова *Свята*, як це і використовується в оригінальних та перекладних текстах Митрополита Антонія [3].

Оцінність проповіді. Своєрідність православної проповіді великою мірою визначається високим ступенем оцінності. Численні й різноманітні аксіологеми, що «омивають» практично всі релігійні концепти та їх гіпоніми, а також церковні реалії, гранично прагнуть до вершини священного. Аксіологеми як з негативною, так і з позитивною оцінністю разом із гіпонімами до релігійних концептів формують ієрархію цінностей, «тчуть» концепт із релігійно семантичних компонентів, створюючи «образи світового хаосу або гармонії, «космічного» зиску або шкоди» [4, с.241]. Ілюстрацією твердження може слугувати наступний фрагмент: *«Грех есть искажение в нас образа Божия. Грех есть нечистота, прелесть вражия, постыдный плен, скорбь и адская тьма, нравственный хаос, расслабление душевное и телесное, вольный и страшный недуг и, если грешник не раскается, - окаменение сердца и смерть»* [1, с.35]. Тут використання лексики з архаїчним, біблійним стилістичним забарвленням («*прелесть вражия, скорбь и адская тьма, вольный и страшный недуг*») – свідчення не історичного минулого, не специфічно етнічної мови, а сигнал релігійності. Це вказівка на вертикаль як на особливу мову ієрархічного верху, яку неможливо передати винятково засобами побутового дискурсу.

Протестантська проповідь, зі своєї сторони, апелює засобами побутового дискурсу. Наприклад, *“Did you ever think of death as your servant? That’s the way it is pictured in our text. It is a servant who comes and says, “I have come to release you into a fuller, better, richer life.” Death is not a servant of the sinner. It means the end of all his joy and the beginning of an eternity of sorrow and bitter agony”* [6, с.48]. Напевне, тільки лексема “*sinner*” маркує даний фрагмент як

належний до релігійного дискурсу. Відсутність релігійних компонентів в ініціальной позиції компенсується широким залученням сакрального інтексту й відповідних біблійних антропонімів. Гіпотетична модель побудови сильної позиції проповіді атлантичної традиції могла б мати такий вигляд: сакральний інтекст + біблійний антропонім + (гіпонім до релігійного концепту) + елементи побутового дискурсу.

Світогляд православ'я відбивається у проповіді у спосіб, який можна репрезентувати так: релігійні концепти + гіпоніми + аксіологеми + церковні реалії + (сакральний інтекст). Різниця більш ніж очевидна. Якщо уявити, що під час трансляції в атлантичну традицію церковні реалії, сакральні оніми та релігійні концепти підлягатимуть редукції та елімінації різних ступенів, то єдиним специфічно православним залишається хіба що наявність гіпонімів із релігійними компонентами й аксіологеми з позитивною й негативною оцінками. Інакше кажучи, у православній проповіді світ вимірюється абсолютними аксіологемами.

Наведемо фрагмент протестантської проповіді, який було адаптовано в перекладі для атлантичної аудиторії: *“When you come to God, do not do it with empty hands. The women had some fragrances. When they were going they also brought some other people. It is important. When you go to God’s church, do not go on your own, bring some one else. In the past it was a shame to speak about it. People used to go to a church secretly. They usually told others that they were going for a walk, but then looked around and quickly ran in a church. But in our time it is not a shame any more. People go to a church as to a festive event. This is wonderful”* [6]. Український вихідний текст значно розширює цей фрагмент за допомогою ампліфікації ідеологічного компоненту та власне релігійного: *«Коли ти йдеш до Бога, то не треба йти з пустими руками. Жінки з собою мали аромати. <...> Раніше ми вірили у багато різних речей. Я в своєму житті пережив багато чого. Ми всі вірили в комунізм, потім у розвитий соціалізм, потім в плюралізм, потім в демократію, потім повірили в національну ідею. Питання, де ми зараз? Знов повертаємось до комунізму?*

Цих всіх «ізмів» до приходу Христа буде дуже багато. Я підтримую нашу державу, молюсь за неї. Але хочу сказати, що ідей буде тисячі, а спасіння для твого життя тільки одне, вічність для твого життя одна. І Христос один у твоєму житті. Тому, коли ти прийшов до Господа, ніколи не забувай сказати про це ще комусь» [6]. Звертає на себе увагу протестантська традиція у використанні займенників. Так, проповідник «відмежовує» себе від пастви за допомогою займенника «Я» і, говорячи про спасіння для життя, використовує займенник «Ти», що повинно свідчити про те, що на відміну від аудиторії, життя проповідника вже досягло спасіння. Цей приклад відноситься до конфесійної специфіки протестантизму так само, як і наступний приклад, який в перекладі еліміновано: *«Скажи своєму другу: досить мучитись, іди до Бога, поклоняйся Йому, служи Йому, Бог в тебе нічого не забере, Він тільки дасть. Коли жінки йшли, то навіть у гроб взяли декого з собою» [7].* Залишається незрозумілим, кого саме жінки взяли з собою в гроб (?), але це питання відноситься до конфесійних розбіжностей. Ампліфікація інформації, транспозиції, які було викликано цим, пов'язані не з мовною асиметрією, а з культурною, тому ми і говоримо про адаптивні стратегії.

Наведемо приклад прагматичної адаптації тексту проповіді в українську традицію. Ініціальна позиція англomовного вихідного тексту наслідує конфесійну традицію протестантизму і починається так: *“The Easter is a victory of light over darkness. It is a victory of love over evil. It is also the victory of live over death” [7].* У перекладі ініціальна позиція оригіналу зазнає трансфігурації і переноситься у медіальну частину, натомість маємо наступний початок: *«Взагалі, що для наших людей є Пасха? Для багатьох це просто вихідний день, можливість поїхати до батьків, відпочити. Але, нажаль, для багатьох людей це привід випити» [7].* У наведеному прикладі тільки концепт «Пасха» маркує текст, як релігійний але подібна структурно-семантична ампліфікація не відповідає східнослов'янським традиціям проповідування і може розглядатися як негативна адаптація, яка спричиняє

перекодування тексту в інший тип і в інший дискурс. Трансфігурація позицій тексту призводить до редукції релігійної семантики, що не відповідає текст-типологічним культурним та конфесійним очікуванням аудиторії.

У східнослов'янських традиціях проповідь чітко розмежовується на зони профанного й сакрального, зрушення ціннісної парадигми, а в атлантичній традиції зона профанного розглядається лише крізь певну призму, у цьому випадку релігійну, що в певному розумінні передбачає лише зміну тематики.

Наведений перекладознавчий аналіз дає нам змогу зрозуміти, що у випадку, коли мова йдеться про проблеми перекладу не так з мови на мову, як з культури в культуру, особливі труднощі лінгвокультурологічного характеру очікують на перекладача саме при роботі з прагматичними текстами таких апелятивних дискурсів, як релігійний.

ЛІТЕРАТУРА

1. Владимир (Сабодан), Митрополит Киевский и всея Украины. Проповеди: В 2 т. - К., 1997. - Т. 1. - 360 с., Т. 2. - 368 с.
2. Митрополит Сурожский Антоний. Во имя Отца и Сына и Святого Духа: Проповеди. - 2-е изд., доп. - Клин: Фонд «Христианская жизнь», 2001. - 415 с.
3. Митрополит Сурожский Антоний. Проповеди и беседы. – Доступний з: http://www.metropolitan-anthony.orc.ru/eng/eng_sermon.htm
4. Новикова М.А Міфи та місія. – К.: ДУХ І ЛІТЕРА, 2005. – 432с.
5. Проповіді і Євангелії на неділі і свята року / Зібрав і зредагував Прот. Тимофій Міненко. - Вінніпег: Вид. спілки «Екклесія», 1980. - Т.1. - 206 с.
6. Проповіді (вихідний текст, текст перекладу). - Доступні з: http://ua.salvationchurch.com.ua/prop?id_prop
7. Проповіді (вихідний текст, текст перекладу). - Доступні з: <http://www.litopys.org.ua/isaevych/is30.htm>

АНОТАЦІЇ

Стаття присвячена розгляду лінгвокультурологічних та конфесійних проблем перекладу проповіді як прагматичного типу тексту релігійного дискурсу. Перекладознавчий аналіз текстів проповіді в оригіналі та перекладі доводить, що адекватність сприйняття тексту цільовою аудиторією можлива за умов застосування перекладацьких адаптивних стратегій.

Ключові слова: перекладацька адаптація, крос-культурна асиметрія, проповідь як прагматичний тип тексту.

The article touches upon the linguistic, cultural, and confessional problems of translation of a sermon as the type of pragmatic text. The undertaken translational analysis proves the necessity of adaptational strategies to be applied to the translation of the pragmatic types of texts.

Key words: translational adaptation, cross-cultural asymmetry, sermon as the type of pragmatic text.

ЗАЯВКА

Прізвище - Демецька

Ім'я - Владислава

По батькові - Валентинівна

Науковий ступінь – доктор філологічних наук

Посада – зав. кафедри теорії та практики перекладу з англійської мови

Місце роботи – Інститут іноземної філології, Херсонський державний університет

Адреса – вул. 40 років Жовтня, б.21 – А, кв.12, м. Херсон, 73000

Контактний телефон: дом.тел. (0552) 26 49 79; моб.тел. 8 (067) 796 42 73